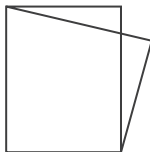

Når faglig status ikke kan tages for givet:

En analyse af social- og sundhedselevers individuelle kampe for professionel anerkendelse

Maya C. Flensborg
Jensenn, forsker, VIVE

Den demografiske udvikling har øget efterspørgslen efter social- og sundhedsfagene (SOSU), men fagene er fortsat vanskelige at rekruttere til og har lav status på trods af professionalisering. Med afsæt i fokusgrupper med i alt 31 SOSU-elever undersøger artiklen, hvordan eleverne legitimerer deres valg af fag og håndterer de devaluerende forestillinger, de møder i omverdenen. Analysen viser, at eleverne anvender ideologiske teknikker, hvormed de enten reframer eller refokuserer væk fra fagenes lavt ansete aspekter. Gennem reframing tilskrives fx arbejdet med ældre og personlig pleje ny værdi, mens refokusering flytter fokus mod arbejdet på hospitaler og roller som ’små sygeplejersker’. Artiklen diskuterer, hvordan disse teknikker bidrager til forståelsen af omsorgskrisens årsager og belyser

både potentialer og dilemmaer i elevernes faglige værditilskrivning.

Introduktion

At der kommer stadig flere ældre i Europa, har længe været et centralt tema på den politiske dagsorden. Flere internationale (Dowling, 2021) og danske undersøgelser (Vinge & Topholm, 2021; Lauritzen et al., 2022; Finansministeriet et al., 2020) peger imidlertid på, at netop ældreområdet står over for massive rekrutterings- og fastholdelsesudfordringer, der kun vil stige med den demografiske udvikling. Rekrutteringsproblemerne omfang i Danmark understreges af, at mere end hvert tredje forsøg på at rekruttere en social- og sundhedsmedarbejder til det kommunale sundheds- og ældreområde var forgæves allerede i 2021, samtidig med at det

Når faglig status ikke kan tages for givet: En analyse af social- og sundhedselevers individuelle kampe for professionel anerkendelse

Det er tilsyneladende ikke lykkedes **at gøre omsorgsarbejde mere attraktivt** eller værdisat i vestlige samfund trods den stigende efterspørgsel.

trods reformer ikke er lykkedes at øge tilgangen til social- og sundhedsuddannelserne væsentligt – eller reducere frafaldet undervejs (Finansministeriet et al., 2020; KRS, 2023). Dowling (2021) anvender betegnelsen ’omsorgskrise’ i relation til en lignende demografisk udvikling og rekrutteringskrise i England. Omsorgskrisen kan, ifølge hende, ikke kun reduceres til et spørgsmål om en eksponentielt stigende efterspørgsel og behov for omsorg. En vigtig del af omsorgs- og rekrutteringskrisen består også, ifølge Dowling (2021), i, at det tilsyneladende ikke er lykkedes at gøre omsorgsarbejde mere attraktivt eller værdisat i vestlige samfund trods den stigende efterspørgsel. Formålet med denne artikel er at undersøge, hvorvidt og hvordan omsorgskrisen påvirker de elever, der går på de danske social- og

sundhedsuddannelser (SOSU-uddannelser) og deres tilvalg af SOSU-fagene.

Omsorgsforskningen (se fx Dahl, 2009; Twigg et al., 2011; Davies, 1996) har længe dokumenteret, hvordan omsorgsfagene historisk har måttet kæmpe for at opnå professionel anerkendelse i samfundet. Baggrunden for og karakteren af disse kampe er dog blevet belyst fra forskellige delvist overlappende perspektiver i omsorgsforskningen. En gren af omsorgsforskningen tager afsæt i et sociologisk feministisk perspektiv. Denne forskning beskriver, hvordan devaluerende forestillinger og betegnelser om omsorgsarbejdere såsom ’semi’-professionelle (Hearn, 1982) må anskues som et produkt af de historiske, patriarkalske og kønnede forestillinger, der eksisterer om den

’professionelle’ i samfundet, og som de påpeger har en materiel dimension (Hearn, 1982; Waerness, 1984; Witz, 1990). At omsorgsfagene ikke nyder samme anerkendelse som andre professioner, fx læger, kædes således ikke kun sammen med omsorgsfagenes placering nederst i det social- og sundhedsfaglige arbejdshierarki. Det kædes også sammen med omsorgsopgavernes materielle og symbolske karakter. Det beskrives således, hvordan højere rangerende fag, som fx lægerne, opretholder deres status ved at delegere mindre prestigefulde og stigmatiserende opgaver nedad i hierarkiet (Davies, 1996; Twigg et al., 2011). Et arbejde som fx omsorgsarbejde beskrives som værende i risiko for stigmatisering, fordi arbejdsopgaverne på fx plejehjem (se Jervis, 2001) ofte tilskrives negativ social mening i den almene

befolkning, fordi visse kendetegn ved opgaverne anses som fysisk frastødende eller beskidte (fx personlig hygiejne) eller indebærende nærkontakt med uregerlige gamle og syge mennesker. Også de kønnede, etniske og klasserelaterede markører og attributter, der kendetegner de medarbejdere, der udfører omsorgsarbejdet, anses som kilde til devalueringen. Her peges på ”overrepræsentation” af kvinder med anden etnisk baggrund og lav uddannelse (Rambøll, 2021; Waerness, 1984; Rasmussen, 2004). Flere studier (England & Dyck, 2011; Dahl, 2009; Rasmussen, 2004) viser, hvordan disse markører bidrager til, at omsorgsarbejdets kvalifikationer tilskrives kvinders ”naturlige” instinkter og opgaver i hjemmet frem for deres faglighed. Et kerneargument i denne forskning er således, at disse materielle og symbolske markører, der kendetegner omsorgsfagene, arbejder imod deres professionelle statuskampe, bl.a. fordi den klassisk professionelle etikette historisk er skabt af mænd og baseret på maskuline værdier (Hearn, 1982; Sullivan, 2012; Ashcraft et al., 2012; Waerness, 1984).

I en anden gren af forskningen, der i højere grad er politologisk inspireret, anerkendes disse devaluerende symbolske markører også i vidt omfang, dog skaber fokus på forskellige politiske reformer og diskurser, der kendetegner omsorgsområdet, et blik for, at omsorgsmedarbejdernes professionelle identitetsforståelse ikke er determineret af én diskurs. I en angelsaksisk kontekst fremhæves fx ofte, hvordan introduktionen af New Public Management (NPM), og de deraf følgende effektiviseringer, detailstyring og privatisering, har bidraget til at udhule omsorgsfagenes kampe for anerkendelse (Dowling, 2021), mens

billedet i en dansk og nordisk kontekst er mere komplekst. Her viser studier (Ryberg & Kamp, 2010; Dahl, 2009; Vinge & Topholm, 2021), hvordan der i slipstrømmen på NPM og den formelle etablering af SOSU-uddannelserne i 1991 har været en række uddannelsesreformer, der gradvist har professionaliseret uddannelserne gennem etableringen af karakter- og adgangskrav, længerevarende og differentierede uddannelser og øget fagligt niveau. NPM forbindes også med professionalisering i form af efteruddannelse i ’hjælp-til-selvhjælp’ og hverdagsrehabilitering. Disse tilgange promoveres typisk som platform til at professionalisere arbejdsopgaverne ved fx at flytte fokus fra såkaldt kompenserende pleje til et fokus på det, der nu fremstår som det mere prestigefulde arbejde med at ’træne’ borgerne til at genvinde tabt funktionsevne (Hansen & Kamp, 2018; Jensen, 2017). Studier af opkvalificeringen viser, at den reelt har genereret flere positive professionelle omsorgsidentiteter som fx ’trænere’ (Hansen & Kamp, 2018; Bødker et al., 2019), og at medarbejderne anvender forskellige (resignerende, forhandlende og protesterende) strategier i deres diskursive kampe for anerkendelse under NPM-bølgen (Dahl, 2009). De peger dog også på, at de nye identiteter og kampe kan indebære en risiko for at devaluere en række af de klassiske omsorgsopgaver (se fx Jensen, 2017; Bødker et al., 2019).

I denne artikel trækkes på både den sociologiske og politologiske gren af omsorgsforskningen til en undersøgelse af, hvordan elever, der går på SOSU-uddannelserne, er præget af de eksterne meningsdannelsesprocesser, der hersker om fagene i omverdenen, og hvordan

eleverne selv ”indefra” forsøger at legitimere og tilskrive fagene værdi og mening. Allerede tidligt i interviewene med de 31 SOSU-elever, der udgør undersøgelsens empiriske grundlag, stod det klart, at eleverne brugte interviewene som en anledning til at tilskrive deres fag positiv mening som modsvar på den devaluering, de på trods af professionalisering af deres fag fortsat oplever i samfundet. Til at analysere de forskellige måder, eleverne forsøgte at legitimere og tilskrive deres fag værdi, trækker jeg særligt på Ashforth og Kreiners (1999) begreb om faglige ideologier. I analysen identificeres to typer ideologiske teknikker, som eleverne trækker på, og det drøftes i den diskuterende konklusion, hvilket indblik anvendelsen af disse teknikker giver i forhold til at forstå, hvilke udfordringer og afvejninger mennesker, der vælger SOSU-fagene til, står over for, og hvilket bidrag denne indsigt kan give i forhold til at imødegå den aktuelle omsorgs- og rekrutteringskrise i ældreplejen.

Faglige ideologier
I Ashforth og Kreiners artikel ”How Can You Do It?: Dirty Work and the Challenge of Constructing a Positive Identity’ (1999) fremhæver forfatterne, hvordan faggrupper såsom skraldemænd, fængselsbetjente og strippere er fuldt ud bevidste om de stigmatiserende forestillinger, andre uden for erhvervene har om deres arbejdsopgaver, herunder både de moralsk tvivlsomme aspekter og fysiske ’beskidte’ aspekter. De fremhæver imidlertid, at dette ikke er ensbetydende med, at disse faggrupper passivt accepterer disse forestillinger. Faggrupper, der risikerer stigmatisering, vil tværtimod have et behov for at konstruere en positiv professionel identitet for at sikre

Fordi den klassisk professionelle etikette historisk er skabt af mænd og baseret på maskuline værdier.

et positivt selvværd, hvilket de ovenfor beskrevne danske studier af social- og sundhedsfagene også illustrerer. Særlig nye medlemmer i fagene – såsom de elever, der interviewes i forbindelse med denne artikel – forventes ifølge Ashfort og Kreiner (1999) at have et ’akut’ behov for at legitimerer deres fag, da de forsat selv er i gang med at forlige sig med fagenes stigma.

Ashforth og Kreiner (1999) peger således på, at der i faggrupper, som risikerer stigmatisering, udvikles faglige ideologier til at legitimere faggruppens faglige identitet. Af særlig relevans for denne artikel er refokuserings- og reframingteknikker (Ashfort & Kreiner, 1999). Refokusering anvender faggrupper fx til at flytte opmærksomhed fra stigmatiserede aspekter af faget til ikke- stigmatiserede aspekter af faget. Reframing anvendes derimod til at reframe, dvs. give centrale aspekter af arbejdet, der risikerer stigmatisering, ny mening. Disse ideologiske teknikker er således koblet til konstruktionen af professionelle

identiteter(-er), der i denne artikel forstås som en social proces, hvorigennem den fagprofessionelle konstituerer sig selv som professionel ved at fremhæve og redegøre for centrale karakteristika ved arbejdet og faget og dermed værdien af deres professionelle virke (Ashfort & Kreiner, 1999; Dahl, 2019).

Datagrundlag og dataindsamling
Empirien til artiklen er indsamlet i forbindelse med udarbejdelsen af et vidensgrundlag om SOSU-fagenes image og imageudfordringer, som Sundhedsstyrelsen har finansieret som led i initiativet ’Styrke social- og sundhedsuddannelsers image og oplysningskampagne’ (se Lauritzen et al., 2022). De interviewede elever er rekrutteret fra to SOSU-skoler. SOSU-uddannelserne er som nævnt blevet løbende reformeret og professionaliseret siden den formelle etablering i 1991. Vigtige ændringer i uddannelserne udgøres bl.a. af etableringen af karakter- og adgangskrav til uddannelserne i 2015, etableringen af EUX-uddannelsen i 2010 (hvor eleverne har mulighed for samtidig

at tage en gymnasial og assistentuddannelse), samt at den korterevarende social- og sundhedshjælperuddannelse og den længerevarende social- og sundhedsassistentuddannelse er blevet adskilt i to separate uddannelser i 2017. Fra 1991-2017 er de to uddannelser uden udvidet med hhv. 2 måneder samt 3 måneder og 3 uger. For at tydeliggøre assistenternes faglighed fik de også allerede i 2008 autorisation (Vinge & Topholm, 2021).

De to rekrutterede SOSU-skoler havde en forskellig geografisk placering. Skole P ligger i en større provinsby, og Skole B i en storby. Det var Danske SOSU-skoler, der var behjælpelige med at finde kontaktpersoner til de to skoler, og det var en kontaktperson på hver skole, der stod for at informere om vores undersøgelse i klasserne. Kontaktpersonerne blev oplyst om, at der gerne skulle være en spredning i forhold til elever, der var a) tilknyttet hhv. hjælper-, assistent- og EUX-uddannelsen, b) tilknyttet grund- og hovedforløb og gerne c) elever med for-

skelle i køn, alder og sociodemografisk baggrund. Jeg og en studentermedhjælper gennemførte tre fokusgrupper på hver af de to skoler med de elever, der havde meldt sig frivilligt til at deltage. På baggrund af en antagelse om, at hovedforløbs eleverne ville have større erfaring end grundforløbs eleverne, gennemførtes en fokusgruppe med grundforløbs eleverne (hvor SOSU-assistenter og -hjælpererelever var blandet) og to fokusgrupper med elever, der læste hovedforløbet på hhv. a) SOSU-hjælperuddannelsen og b) SOSU-assistentuddannelsen. I alt indgik 31 elever i de 2 x 3 fokusgrupper, hvoraf 12, 15 og 4 af disse elever studerede på hhv. SOSU-hjælper-, SOSU-assistent- og EUX-uddannelsen. Gennemsnitsalderen for de interviewede elever var 30 år, og der indgik 6 mænd i interviewene.¹ 16 elever var tilknyttet Skole B, og 15 Skole P.

Inspireret af Dahl (2009) blev fokusgrupper valgt som metodik til at belyse, hvordan eleverne tilskrev deres fag diskursiv mening og værdi, fordi fokusgrupper anses som velegnede til at frembringe og identificere kollektive vidnesbyrd af høj validitet (se også Madriz, 2000). For at skabe rum til de kollektive drøftelser anvendte jeg en semi-struktureret interviewguide, der havde følgende hovedtemaer: a) motivation og veje ind i fagene, b) mødet med fagene og udvikling af forståelse af fagene over tid, c) fremtidige jobplaner samt d) anbefalinger til styrkelse af rekruttering, fastholdelse og image. Eleverne blev før interviewet informeret om, at deres navne og skole ville blive anonymiseret. De blev også orienteret om undersøgelsens formål: at belyse social- og sundhedsfagernes image og styrke rekrutteringen til og fastholdelse i fagene. Der var afsat 2 timer til hver fokusgruppe.

Analyse
Analysen af fokusgruppeinterviewene var inspireret af grounded theory (Corbin & Strauss, 1998). Det vil sige, at jeg løbende kodede mine interviews, samtidig med at jeg forsøgte at finde teoretiske byggeklodser, der kunne belyse den måde, eleverne italesatte både deres egne og andres (eksterne aktørers) værditilskrivning af deres fag og faglige identitet. Særligt den sociologisk-feministiske forskning bidrog til et differentieret blik på den måde, fagenes forskellige aspekter blev italesat på. Jeg kodede således, hvordan eleverne italesatte hhv. deres 1) arbejde/arbejdsopgaver, 2) arbejdspladser, 3) uddannelse og 4) egne personlige karakteristika i Nvivo (version 10). Herefter analyserede jeg med inspiration fra den mere politologiske gren af forskningen – og særligt Ashforth og Kreiner (1999) – de typer af ideologiske teknikker, der blev anvendt i forhold til hver af disse 4 kendetegn/koder, og hvilke forskellige positioner denne menings-tilskrivelse var udtryk for (Dahl, 2009). I det følgende præsenteres tre delanalyser. Den første tydeliggør de devaluerende forestillinger om fagene, som eleverne er blevet mødt med af omverdenen forud for og i forlængelse af deres valg af fag. De to efterfølgende delanalyser beskriver, hvordan eleverne som modsvar på denne devaluering anvender to forskellige typer ideologier, som på forskellig vis legitimerer fagenes faglige status og værdi.

Elevernes beskrivelser af devaluerende forestillinger om fagene i omverdenen
”Der er den fordom, at når man er SOSU, er det sådan: ’nå, du skal tørre røv’, som om det er det eneste, vi laver”. (SSA, Skole B)

”Rigtig mange af mine veninder ved ikke, hvad jeg laver. [...] Jeg får den der: ’nå, så det var din sidste udvej’”. (EUX, Skole B)

De to ovenstående citater er illustrative for de devaluerende forestillinger om både arbejdet og uddannelsen, som mange af de interviewede både social- og sundhedshjælpererelever (SSH) og social- og sundhedsassistentelever (SSA) italesætter, at de bliver konfronteret med af omverdenen. Eleverne forklarer, at de devaluerende forestillinger om SOSU-fagene ikke kun stammer fra medierne (se også Kjer et al., 2023), men også fra nærmeste pårørende (ægtefæller og børn), bekendte og sågar studievejledere i folkeskolen.

Eleverne uddyber i interviewene, hvordan deres arbejdsopgaver hyppigt associeres med ældreplejen og reduceres til ensidige opgaver, der indebærer ”at tørre røv” og være i berøring med ’døden’. Det vil sige stigmatiserede arbejdsopgaver, som mange af deres bekendte forbinder med moralsk og fysisk ubehag (Jervis, 2001; Ashfort & Kreiner, 1999). Eleverne beskriver også, hvordan arbejdsvilkår på området ofte forbindes med ’skandaler’ på plejehjem og ’travlhed’ i hjemmeplejen. Det vil sige arbejdsvilkår, der knytter fagene til forestillinger om forråelse, udbrændthed og manglende faglig fordybelse.

Eleverne uddyber ligeledes de negative forestillinger, der flourer om uddannelsen, og særligt forestillinger om et lavt fagligt niveau i omverdenen. Her mødes de af kommentarer som ”nå, skal du bare være SOSU”, ”det var din sidste udvej” og ”alle kan udføre det arbejde, hvis man ikke kan andet”. En af eleverne konstaterer, at sådanne kommentarer giver et indtryk af, at ”man ikke er god nok”.

En anden elev oplever at blive kritiseret for ikke at have ”udnyttet sit faglige potentiale fuldt ud”, fordi vedkommende har valgt at tage en uddannelse som assistent.

Eleverne fremhæver således, hvordan de som personer, der tilknyttes fagene, risikerer, at devalueringen af både arbejdet og uddannelsen projiceres over på dem, så de personificeres som mennesker, der ikke kan få andet arbejde (ikke er dygtige eller ambitiøse), og som mennesker, der arbejder med ubehagelige og ’beskidte’ opgaver, som andre, der havde et valg, ikke vil arbejde med (Chiappetta-Swanson, 2005; Ashforth & Kreiner, 1999). Mange af eleverne beskriver således også, hvordan de stigmatiserende og devaluerende forestillinger om fagene udgjorde en barriere i forbindelse med deres uddannelsesvalg, og at de selv skulle forlige sig med, bearbejde og håndtere disse forestillinger forud for og i forlængelse af deres uddannelsesvalg (Ashforth & Kreiner, 1999), bl.a. fordi nogle af eleverne også selv delte forestillingerne forud for studiestart og først gjorde op med dem, som vi vil vende tilbage til, da de fik reelt kendskab til fagene, fx gennem et praktikforløb.

Refokusering: Elevernes afvisning og nedtoning af fagenes devaluerede aspekter
Eleverne brugte aktivt fokusgrupperne som platform til at skabe et modsvar til omverdenens devaluerende forestillinger om fagene. Refokusering (Ashforth & Kreiner, 1999), i form af nedtoning eller afvisning af de aspekter af fagene, der risikerede devaluering, var én type af ideologisk teknik, eleverne anvendte for at tilskrive deres fag positiv mening. Nedenfor eksemplificeres, hvordan eleverne anvendte refokusering som

modsvar på omverdenens reduktionistiske fokus på de arbejdsopgaver i SOSU-fagene, der kan forbindes med stigma og fysisk ubehag – særligt personlig pleje (fx påklædning, bad og ’tørre røv’):

”Andre mænd tænker, det kun handler om at tørre røv. Men det er jo en lille ting. Eller bade dem eller klæde dem på. Men der er jo så meget andet. Socialt, sygdomsforebyggelse, omsorg, tage dem til fysioterapeut. Men det bliver overset. Det er kun det med at tørre røv. Det er 5-10 minutter ud af 8 timers arbejde”. (SSH, Skole B)

”Du får altid det at vide med at ’tørre røv’. Det, jeg har manglet [i den offentlige diskurs, red.], det er, at du [...] ikke bare kigger på, du skal finde en måde at hjælpe borgeren til at holde sin rehabilitering oppe”. (SSA, Skole P)

Som det fremgår, nedtones omfanget af personlig pleje, mens det italesættes, at de arbejdsopgaver, der reelt fylder i fagene, er de specialiserede (sundhedsfaglige) opgaver, som eleverne forbinder med et højere mål: sygdomsforebyggelsen, relationsarbejdet og arbejdet med at rehabilitere borgerne, dvs. vedligeholde deres funktionsevne og livskvalitet. Denne refokusering er med til at synliggøre bredden i de arbejdsopgaver, social- og sundhedsfagene udfører. Samtidig ser vi dog også, hvordan refokuseringen ikke gør op med devaluerende fremstillinger af personlig pleje, men snarere reproducere dem (Twigg et al., 2011).

Refokusering blev også konstrueret som led i, at nogle elever forsøgte at nedtone, hvor meget fagenes arbejde med ældre mennesker, og herunder arbejdet i ældreplejen, reelt fylder. Som eksempel herpå ser vi nedenfor, hvordan en elev

fremhæver fagenes arbejde med andre målgrupper og institutioner i den offentlige sfære:

”Når man begynder at fortælle andre om faget, finder de ud af, at det er interessant. Efter jeg fortalte, at jeg skulle i sygehuspraktik og i psykiatrien, har de jo fundet ud af, at det ikke kun er gamle mennesker. At man arbejder med mennesker, fra de bliver født, til de dør”. (SSA, Skole P)

Dette citat illustrerer, hvordan flere elever fremhævede, at de havde erfaret, at det skabte en større anerkendelse i forhold til SOSU-fagene, når fokus blev flyttet fra ældre og ældreplejen til en bredere, mere ’oplyftende’ målgruppe (Ashforth & Kreiner, 1999), særligt arbejdet med børn, pårørende og mennesker med en psykisk sygdom samt arbejdet på hospitaler og i psykiatrien. Denne refokusering synliggør reelt bredden i de målgrupper og de institutioner, der er tilknyttet SOSU-fagene. Samtidig ses det dog også, hvordan refokusering reproducerer forestillinger og hierarkier, der er indlejret i det eksisterende social- og sundhedsvæsen. Nemlig at arbejde, der kan relateres til pleje af ældre i den private sfære, devalueres (Rasmussen, 2004), mens arbejdet på hospitaler og med yngre individer forbindes med prestige og mere ’interessante’ opgaver.

Særlig SSA'er og EUX'er anvendte refokuseringen på de mere ’interessante’ opgaver, målgrupper og institutioner som afsæt til at flytte fokus til det høje faglige niveau samt det store og ’akutte’ ansvar, som arbejdet og uddannelsen rummer:
”Fra det miljø, jeg kommer fra, er det [faget, red.] et meget stigmatiseret område. Det er dybt at falde. Men

da jeg så begyndte at undersøge det [assistent-uddannelsen, red.], fandt jeg ud af, hvor mange spændende områder det omhandler – og at niveaue faktisk ligger højt. Så højt, at vi er assistenter til sygeplejersker og kan få sygeplejerskeopgaver. Så tog jeg på et tidspunkt springet”. (SSA, Skole B)

”[D]er er mange, der ikke ville kunne det her. Det handler om liv og død og at være ansvarlig for andre mennesker. Det mangler at blive talt om. Der er så meget andet end at trøste dem eller tørre dem i røven”. (EUX, Skole B)

Det første citat illustrerer, hvordan flere SSA'er forsøger at understrege deres høje faglighed og status ved dels at kalde sig selv 'små sygeplejersker' og dels ved at placere assistentuddannelsen i det sundhedsfaglige hierarki 'lige under' sygeplejerskerne. På samme måde eksemplificerer det andet citat, hvordan flere SSA'er og EUX'er kobler deres ansvar med de akutte beslutninger, de må foretage vedrørende "liv og død". Det vil sige en forståelse, der falder i tråd med associationer om ansvar inden for det medicinske speciale. Denne refokusering kan ses som udtryk for, at SSA-eleverne reelt kan bruge den professionalisering, der er sket af SOSU-fagene, til sprogligt at legitimere deres professionelle status. Refokuseringsstrategien indebærer dog igen en risiko for bl.a. at reproducere et snævert ansvarsbegreb, der allerede er indlejret i sundhedshierarkiet. Det vil sige et medicinsk ansvarsbegreb, som risikerer at ekskludere og devaluere det ansvar, der fx kan være forbundet med andre faggrupper, hvor uddannelseskravene er mindre høje, fx social- og sundhedshjælperuddannelsen.

En SSH-elev konstaterer fx i et interview, hvor en SSA-elev netop har fortalt om det store ansvar, det indebærer at være assistent: "Det kunne være rart, hvis der blev lagt mere vægt på, at hjælpere er lige så vigtige som assistenter".

Reframing: Elevernes reframing af fagenes devaluerede aspekter
I praksis vædede refokuseringsteknikker sig sammen med en anden, reframing-teknik (Ashforth & Kreiner, 1999), i fokusgrupperne. Når eleverne anvendte reframingteknikken, anerkendte de, at de aspekter af fagene, der risikerer devaluering i omverdenen, reelt er en del af fagenes DNA, men aspekternes tillagte værdi blev forsøgt reframet. Citaterne nedenfor illustrerer, hvordan værdien af arbejdet med personlig pleje, ældre og døden reframes:

”Min familie var skeptisk, da jeg sagde, jeg ville søge ind. Min bror spurgte, om jeg virkelig gad tørre røv. Mine forældre spurgte, om jeg kunne holde ud at se så meget død. Folk ved ikke, hvor vigtigt vores arbejde er”. (SSH, Skole B)

”Ja, en stor del af arbejdet, det er palliativ behandling [...], og det er smukt, man kan gøre noget godt for den sidste vej”. (SSA, Skole B)

”Da vi lærte nedre hygiejne, der læste vi om det i en bog. Og første dag mødte jeg en borger, der skulle have rensset kønsdele. Jeg havde aldrig prøvet det før. Og det er det, der sker nu [på uddannelsen, red.], at man begynder at have så meget teori, så man er forberedt. [...], hvis du tørrer folk i røven på en forkert måde, bliver de pissesyg. Det er en hygiejnisk handling, vi skal tage

alvorligt. Det er svært og tabuiseret”. (SSA, Skole B)

Som citaterne eksemplificerer, anerkender eleverne her, at døden og personlig hygiejne udgør en del af fagenes kerneopgave. Anerkendelsen går hånd i hånd med, at eleverne tilskriver netop disse arbejdsopgaver værdi ved at understrege, hvor "vigtigt", "smukt" og "svært" disse aspekter af arbejdet kan være. Ved at henvise til den påkrævede "teori" og ved at anvende medicinske betegnelser om dette arbejde såsom 'palliativ behandling' og 'hygiejne' fremhæves de faglige kompetencer, opgaverne kalder på. Ligesom det er tilfældet med refokusering, involverer elevernes brug af reframing, at de trækker på bredere diskurser inden for det medicinske speciale for at legitimere de opgaver, der forbindes med stigma. Reframing synes dog at have den fordel, at teknikken i mindre grad end refokusering devaluerer (eller usynliggør) arbejdet med døende mennesker og kropslig hygiejne.

Elevernes forsøg på at mindske fokus på fagenes tilknytning til ældre og ældreplejen sameksisterede ligeledes med en anerkendelse af denne tilknytning. Reframing blev således anvendt, når eleverne synliggjorde den arbejdsglæde og værdi, der er forbundet med netop arbejde i ældreplejen. Denne værditilskrivning blev typisk konstrueret i forbindelse med, at eleverne fortalte om deres veje ind i fagene. Langt de fleste elever fortalte således, hvordan de indså værdien af arbejdet (og lærte at forlige sig med de stigmatiserede aspekter af arbejdet) ved netop at have været i praktik i ældreplejen forud for deres studievalg.

Når faglig status ikke kan tages for givet: En analyse af social- og sundhedsselevers individuelle kampe for professionel anerkendelse

De fremhæver også den værdi, der forbindes med at gøre en forskel for andre mennesker, herunder at bidrage til at få hverdagslivet (frem for udelukkende funktionsevnen) til at fungere for ældre mennesker.

”Det [arbejdet på plejehjem, red.] er en helt ny verden og livsændrende [...]. Det er så interessant at høre, hvordan folk er havnet der. Og det er virkelig livsbekræftende at se, at man gør en forskel for andre mennesker”. (EUX, Skole B)

”Det var en inde fra kommunen, der foreslog mig, at jeg kunne blive hjemmehjælper. Og jeg tænkte, ”det skal jeg bare ikke” [...]. Jeg havde tænkt, det bare handlede om at tørre røv. Men i praktiken fandt jeg ud af, at det var meget mere [...]. Som bartender [tidligere erhverv, red.] er det ikke den rigtige ros, man får, så er det, fordi de har fået en øl eller to. Men her er det faktisk reelt, at de [ældre, red.] er glade for mit arbejde og den indsats, jeg gør for dem. Det betyder meget for mig, at jeg kan gøre et andet menneske glad og få deres hverdag til at fungere”. (SSH, Skole P)

Vi ser her, hvordan disse elever tilskriver arbejdet i ældreplejen mening ved at karakterisere ældre mennesker som 'interessante' (levende) individer (pga.

deres livshistorier), der giver 'ros' og er taknemmelige for det arbejde, der udføres for dem. De fremhæver også den værdi, der forbindes med at gøre en forskel for andre mennesker, herunder at bidrage til at få hverdagslivet (frem for udelukkende funktionsevnen) til at fungere for ældre mennesker. Set i lyset af, at fx medierne ofte tegner et billede af de dårlige arbejdsvilkår, der er i ældreplejen (Kjer et al., 2023), er det således ikke kun interessant, at eleverne reframer fagene som "livsbekræftende" og "noget af det bedste, der er sket", men også at de fremhæver de gode arbejdsvilkår, der er forbundet med at arbejde i ældreplejen sammenlignet med andre erhverv.² Mange af eleverne fortæller således, hvordan de er blevet 'pushet' over i fagene pga. stress og dårlige arbejdsvilkår (særligt skæve arbejdstider, der ikke er kompatible med et familieliv) i andre erhverv som fx frisør, bager, bartender, tjener og salgsassistent.

”Jeg arbejdede som bager indtil 2020, hvor jeg gik ind i væggen, lidt. Det braste

helt sammen, mit liv. Det var stressende med nattearbejde [...]. Så ville jeg prøve noget nyt, og så skulle jeg i praktik i hjemmeplejen [...]. Og så besluttede jeg mig for, at jeg ville tage uddannelsen som assistent, og det er noget af det bedste, der er sket for mig”. (SSA, Skole P)

Som tidligere omtalt indebar refokuseringsteknikken en fremhævelse af SOSU-uddannelsernes høje faglige niveau. Mange af de interviewede elever, herunder også SSA-elever, anerkendte dog, at de selv var sprogligt udfordrede og (havde været) usikre på deres boglige evner op til uddannelsesvalget. Enten fordi det var lang tid siden, de havde gået i skole, fordi de havde et andet modersmål, eller fordi de var ordblinde:

”Jeg var nervøs for at skulle starte, for det er 100 år siden, jeg har gået i skole. Jeg gik i skole i 90'erne. Og der skulle man bare kunne modtage enetaler, ikke så meget differentiering mellem, hvordan man lærte bedst. Alle over en kam.

Det er fedt at komme her, hvor under-visningen er tilrettelagt bedst muligt for alle". (SSA, Skole B)

"De lagde mærke til, jeg havde svært ved det på skolen, og tilbød mig en test, og så viste det sig, at jeg var lidt ordblind. Og jeg havde muligheden for at få hjælp på skolen. Fantastisk. Pludselig gav alt mere mening, og det var ikke et tabu. Mange i min klasse er ordblinde. [...] jeg fik den højeste karakter i klassen". (SSH, Skole P)

Ved at anerkende de usikkerheder og udfordringer rent sprogligt og bogligt, eleverne selv kæmpede med, fik de et springbræt til at reframe klassiske karakteristika ved en 'dygtig elev'. Særligt at man godt kan være fagligt ambitiøs og dygtig (og få høje karakterer), selvom man kæmper med disse udfordringer. Reframingteknikken synliggør også mere implicit, at man ikke kun bør vurdere en uddannelsesinstitutions værdi baseret på det høje faglige niveau, der tilbydes, men også på den moderne differentierede undervisning og de teknologier (fx omtalte mange værdien af it-rygsække), institutionerne tilbyder for at sikre, at eleverne fastholdes, og at deres faglige potentiale blomstrer.

Diskuterende konklusion

Studiet af de ideologiske teknikker, SOSU-eleverne trækker på i fokusgrupperne, giver anledning til en række centrale fund, der kan give et "indefra"-indblik i de årsager og ambivalenser, der er knyttet til den aktuelle omsorgs- og rekrutteringskrise. Eleverne oplever i høj grad, at omsorgsfagene er devaluerede i det danske samfund. Eleverne beskriver, at de bliver konfronteret med denne devaluering i både medierne (se også

Kjer et al., 2023), uddannelsessystemet (af studievejledere) og i deres nære relationer (af deres børn, forældre og venner). Ved at bygge bro mellem den sociologiske og politologiske gren af omsorgsforskningen bidrager denne artikel til at illustrere de vedblivende udfordringer, der set fra elevernes perspektiv kan være forbundet med at tilvælge omsorgsfag, som ikke nyder stor samfundsmæssig anerkendelse, og det mulighedsrum, eleverne skaber for at generere nye forståelser af deres professionelle identitet og faglighed.

Eleverne beskriver, at de devaluerende forestillinger, de møder om fagene i omverdenen, primært knytter sig til en forestilling om SOSU-erhvervet, særligt arbejdet i ældreplejen, og forestillinger om et lavt uddannelsesniveau. Eleverne oplever, på trods af at arbejdets karakter har ændret sig, at der hersker reduktionistiske opfattelser af deres arbejdsfelt og arbejdsopgaver. Herunder at arbejdet primært udføres i ældreplejen (med dårlige arbejdsforhold), at målgruppen er ældre, døende mennesker, samt at arbejdsopgaverne involverer "beskidt" personlig pleje såsom "at tørre røv". Som også Twigg (2004) har fremhævet i sit studie af ældrepleje, lader der til at være nogle materielle aspekter ved arbejdet med ældre i ældreplejen, fx deres død, deres behov for personlig pleje m.m., som ikke lader til at kunne udviskes diskursivt. Eleverne beskriver også, at de oplever, at deres uddannelse fortsat forbindes med lav status og lav faglighed i samfundet på trods af adskillige uddannelsesreformer, der har forlænget og differentieret SOSU-uddannelserne. Selvom SOSU-fagene er blevet professionaliseret, er de således også fortsat positioneret nederst i det sundhedsfaglige arbejds- og uddan-

nelseshierarki. Uddannelserne er de korteste, og SOSU-medarbejderne er fortsat den lavest rangerende og lønnede faggruppe i arbejds- og uddannelseshierarkiet på social- og sundhedsområdet. Ældre- og socialområdet er også fortsat SOSU-fagenes største arbejdsdomæne (Finansministeriet et al., 2020).

Det er netop disse devaluerede symboliske og materielle markører ved fagene (uddannelsen, arbejdet og målgruppen), der – som den sociologisk feministiske gren af omsorgsforskningen (Hearn, 1982; Sullivan, 2012; Ashcraft et al., 2012, Wærness, 1984) har påpeget – historisk har modarbejdet omsorgsfagenes kampe for professionel anerkendelse, men som altså fortsat ser ud til at florere i det danske samfund trods professionaliseringen. Med sit begreb om 'the rationality of caring' forsøgte sociologien Wærness (1984) allerede i 1980'erne at sætte spørgsmålstegn ved, om professionalisering reelt kan bidrage til at gøre omsorgsfagene mere attraktive (se også Ashcraft et al., 2012). Særligt når denne professionalisering tager form af omsorgsfagenes efterligning af klassiske professioner, såsom læger, der per definition inkluderer omsorgsarbejde i en lavere rangerende og understøttende rolle (se også Davies, 1996).

Analysen af SOSU-elevernes "interne" faglige ideologier (Ashforth & Kreiner, 1999) tegner imidlertid et mere positivt billede af de gevinster, der kan være ved professionaliseringen. I tråd med de mere politologisk inspirerede studier (Dahl, 2009; Hansen & Kamp, 2018; Jensen, 2017) fremstår professionaliseringen nemlig ligeledes som en positiv diskursiv ressource, hvormed eleverne legitimerer deres valg af fag (for dem selv og

Når faglig status ikke kan tages for givet: En analyse af social- og sundhedsselevers individuelle kampe for professionel anerkendelse

andre). Når eleverne, særligt SOSU-assistenterne, trækker på refokuseringsteknikken, udgør professionaliseringen et vigtigt element i at tale fagene op ad statustrappen. Professionaliseringen giver dem mulighed for at påpege SOSU-fagenes højere uddannelseskrav, de nye, mere specialiserede og rehabiliterende sundhedsfaglige opgaver og deres rolle som 'små sygeplejersker', der ikke udelukkende arbejder i ældreplejen (men også på fødegange og hospitaler). På samme vis illustrerer analysen også, hvordan eleverne gennem reframingteknikkerne trækker på den medicinske lingvistik til at tale den faglige værdi frem vedrørende centrale aspekter af arbejdet i ældreplejen, fx at anvende betegnelser såsom personlig hygiejne (frem for tørre røv), terminale personer/processer (frem for død) osv.

At tilgangen til SOSU-uddannelserne og -erhvervene lader vente på sig, understreger dog, at SOSU-elevernes legitimeringsprocesser lader til at være interne og ikke udbredte i de bredere diskurser om fagene i samfundet (se også Ashforth & Kreiner, 1999). Flere af de interviewede elever laver således også en direkte sammenhæng mellem den devaluering, de har oplevet af fagene, og det, der kan ses som en konsekvens heraf: deres "udskudte" uddannelsesvalg. Mange af eleverne har tilvalgt fagene i en høj alder og har en anden uddannelse i bagagen. De beskriver således, hvordan de selv har skullet overvinde egne forbehold i forhold til fagene, fx via hands-on-kendskab til arbejdet i ældreplejen og/eller ved selv at sætte sig ind i studieordningen.

Det er i forlængelse af ideologiernes interne karakter interessant at drøfte, hvorvidt og hvordan det potentielt vil

kunne imødegå omsorgs- og rekrutteringskrisen i ældreplejen, hvis de to ideologiske teknikker blev mere almengjorte, fx gennem oplysningskampagner. Her peger analysen på, at refokusering ikke vil være lige så oplagt som reframing. Refokusering rummer en risiko for, at man rekrutterer elever til fagene, som ikke brænder for arbejdet i ældreplejen, men derimod andre erhverv (på hospitaler, fødegange m.m.). Refokusering risikerer dermed også at bidrage til at usynliggøre værdien af arbejdet i ældreplejen og fagenes tilknytning til ældreplejen og i værste fald at bidrage til devalueringen af dette arbejde. Dog kan det være, at de elever, der tilvælger uddannelsen med henblik på en karriere i et andet erhverv, får øjnene op for værdien af ældrepleje gennem undervisning, praktik m.m. Med refokusering misser man også muligheden for at gøre omverdenen klogere på de aspekter af ældreplejen, som ofte bliver devalueret i (se også Sullivan, 2012).

Reframingteknikkerne lader således til at være mere oplagt, hvis ønsket er at imødegå omsorgskrisen i ældreplejen. Reframing rummer et større potentiale for at tale værdien af ældreplejen frem og tiltrække elever, der ønsker en karriere inden for ældreplejen. Reframing-ideologien er således også mere i tråd med Wærness' (1984) tanker om 'the rationality of care', hvor man ikke (udelukkende) forsøger at efterligne en allerede accepteret diskurs omkring den 'professionelle' i sundhedshierarkiet (som SOSU-fagene per definition ikke lever op til), men derimod forsøger at fremhæve omsorgsarbejdets unikke karakter og faglighed. Gennem reframing tilskrives de devaluerede aspekter af (hverdags-) omsorgen i ældreplejen ny værdi og

faglighed. Der fremhæves medicinske aspekter af dette arbejde, men uden at der laves en distance til arbejdet med død og ældre i hverdagslivet, eller at betydningen af (hverdags-)omsorgen undergraves. Et særligt interessant fund ved analysen er fx elevernes beskrivelse af det gode arbejdsmiljø i ældreplejen samt den faglige og personlige udvikling, de oplever, arbejdet i ældreplejen er forbundet med sammenlignet med de andre erhverv, de har på CV'et.

Det har ikke været et fokus for denne artikel at bidrage til drøftelser af, hvordan rekrutteringen til SOSU-uddannelserne vil kunne påvirkes af de to ideologiske teknikker. Det er dog interessant at fremhæve, at refokusering muligvis vil kunne give et større bidrag her, end hvis fokus er på at imødegå omsorgskrisen i ældreplejen. Synliggørelsen af fagenes faglighed og bredde i forhold til opgaver, institutioner, målgrupper m.m. lader til at have påvirket nogle af de interviewede elever til at vælge uddannelserne til, og at almenføre denne bredde vil muligvis kunne gøre SOSU-uddannelserne mere appellerende for målgrupper, der måske ikke tidligere har søgt ind på fagene. At tale SOSU-assistenters værdi frem ved at omtale dem som 'små sygeplejersker' virker dog uhensigtsmæssigt, fordi man derved skaber en fortælling om en professionel identitet, som de per definition ikke er, frem for at tale værdien frem af netop fx assistentens særlige karakter og rolle.

Tak
Jeg vil gerne takke Pia Kürstein Kjellberg for værdifulde kommentarer til denne artikel og Mikkel Giver Kjer for kommentarer på en tidligere version.

REFERENCER

Ashcraft, K.L., Muhr, S.L., Rennstam, J. & Sullivan, K. (2012). Professionalization as a branding activity: Occupational identity and the dialectic of inclusivity-exclusivity. *Gender, Work & Organization*, 19(5), 467-488. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0432.2012.00600.x>

Ashforth, B.E. & Kreiner, G.E. (1999). "How can you do it?": Dirty work and the challenge of constructing a positive identity. *Academy of Management Review*, 24(3), 413-434. <http://dx.doi.org/10.5465/amr.1999.2202129>

Bødker, M.N., Langstrup, H. & Christensen, U. (2019). What constitutes 'good care' and 'good carers'? The normative implications of introducing reablement in Danish home care. *Health & Social Care in the Community*, 27(5), e871-e878. <https://doi.org/10.1111/hsc.12815>

Chiappetta-Swanson, C. (2005). Dignity and dirty work: Nurses' experiences in managing genetic termination for fetal anomaly. *Qualitative Sociology*, 28(1), 93-116. <https://doi.org/10.1007/s11133-005-2632-0>

Corbin, J. & Strauss, A. (1998). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory* (3. udg.). Sage Publications. <https://doi.org/10.4135/9781452230153>

Dahl, H.M. (2009). New public management, care and struggles about recognition. *Critical Social Policy*, 29(4), 634-654. <https://doi.org/10.1177/0261018309341903>

Dahl, H.M. (2019). Styringsparadigmer og velfærdsprofessionelle identitet(er). I: B. Greve (red.), *Socialvidenskab* (s. 327-348). Nyt fra Samfundsvidenskaberne.

Davies, C. (1996). The sociology of professions and the profession of gender. *Sociology*, 30(4), 661-678. <https://doi.org/10.1177/0038038596030004003>

Dowling, E. (2021). *The Care Crisis: What Caused It and How Can We End It?* Verso Books.

England, K. & Dyck, I. (2011). Managing the body work of home care. *Sociology of Health & Illness*, 33(2), 206-219. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9566.2010.01331.x>

Finansministeriet, Sundheds- og Ældreministeriet, Danske Regioner, Uddannelses- og Forskningsministeriet, Beskæftigelsesministeriet, KL & Danske Regioner (2020). *Veje til flere hænder: Task force om social- og sundhedsmedarbejdere*. Finansministeriet.

Hansen, A.M. & Kamp, A. (2018). From carers to trainers: Professional identity and body work in rehabilitative elder-care. *Gender, Work & Organization*, 25(1), 63-76. <https://doi.org/10.1111/gwao.12126>

Hearn, J. (1982). Notes on patriarchy, professionalization and the semi-professions. *Sociology*, 16(2), 184-202. <https://doi.org/10.1177/0038038582016002002>

Jensen, M.C.F. (2017). Gender stereotypes and the reshaping of stigma in rehabilitative eldercare. *Gender, Work & Organization*, 24(6), 656-674. <https://doi.org/10.1111/gwao.12191>

Jervis, L.L. (2001). The pollution of incontinence and the dirty work of caregiving in a US nursing home. *Medical Anthropology Quarterly*, 15(1), 84-99. <https://doi.org/10.1525/maq.2001.15.1.84>

Kjer, M.G., Andersen, M.M. & Jensen, M.F. (2023). Engle og proletarer? En diskursanalyse af mediernes portrættering af social- og sundhedsfagene i en rekrutterings- og omsorgskrise. *Dansk Sociologi*, 34(2), 81-103.

KRS (2023). *Robusthedskommissionens anbefalinger*. Indenrigs- og Sundhedsministeriet.

Lauritzen, H.H., Jensen, M.C.F., Kjer, M.G. & Mikuta, M.I. (2022). *Analyse af social- og sundhedsfagenes image og imageudfordringer: Rekruttering til og fastholdelse i social- og sundhedsfagene*. VIVE.

Madriz, E. (2000). Focus groups in feminist research. I: N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (red.), *Handbook of Qualitative Research* (2. udg., s. 835-850). Thousand Oaks: Sage.

Rambøll (2021). *Evaluering af social- og sundhedsuddannelserne: Samlet evalueringsrapport til Fællesudvalget for Erhvervsrettede Velfærdsuddannelser (FEVU)*. Rambøll.

Rasmussen, B. (2004). Between endless needs and limited resources: The gendered construction of a greedy organization.

Når faglig status ikke kan tages for givet: En analyse af social- og sundhedsselevers individuelle kampe for professionel anerkendelse

Gender, Work and Organization, 11(5), 506-525. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0432.2004.00245.x>

Ryberg, M. & Kamp, A. (2010). *Hjemmeplejen: Standardisering, faglighed og indflydelse. Bredderapport*. Center for Virksomhedsledelse, CBS og Center for Arbejds miljø og Arbejdsliv, RUC.

Sullivan, K.R. (2012). Producing professionals: Exploring gendered and embodied responses to practicing on the margins. *Ephemera: Theory & Politics in Organization*, 12(3), 273-293.

Twigg, J. (2004). The body, gender, and age: Feminist insights in social gerontology. *Journal of Aging Studies*, 18(1), 59-73. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2003.09.001>

Twigg, J., Wolkowitz, C., Cohen, R.L. & Nettleton, S. (2011). Conceptualising body work in health and social care. *Sociology of Health & Illness*, 33(2), 171-188. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9566.2010.01323.x>

Vinge, S. & Topholm, E. H.-E. (2021). *Social- og sundheds-hjælpere og social- og sundhedsassistenter i kommunerne: En analyse af udviklingen i uddannelserne, opgaverne og rammerne samt medarbejdernes perspektiv på området*. VIVE.

Wærness K. (1984). The rationality of caring. *Economic and Industrial Democracy*, 5(2), 185-211. <https://doi.org/10.1177/0143831X8452003>

Witz, A. (1990). Patriarchy and professions: The gendered politics of occupational closure. *Sociology*, 24(4), 675-690. <https://doi.org/10.1177/0038038590024004007>

NOTER

¹ I 2020 udgjorde andelen af voksnelever over 25 år, der søgte ind på social- og sundhedshjælpere uddannelsen, 71 pct., blandt social- og sundhedsassistenter var andelen lidt lavere. Andelen af kvinder, der søgte ind på social- og sundhedshjælperuddannelserne, var 86 pct. i 2019 og 2020. (Rambøll, 2021).

² Det var ikke, fordi eleverne ikke omtalte særlig det tidspres (særlig overansvar og praksischock), de var underlagt i ældreplejen, men via komparative sammenligninger med andre erhverv synliggjorde de også de positive arbejdsvilkår, fagene tilbyder.